

DEMOKRASİLERİN TİCARİ İLİŞKİLER ARASINDAKİ ÇEKİM ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE PANEL ÇEKİM MODELİ

Hüseyin ALTAY

Yrd. Doç. Dr. Bilecik Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı demokrasilerin ticari ilişkiler arasındaki çekim etkisini incelemektir. Çalışma Türkiye özelinde olup, Türkiye'nin demokratik, kısmen demokratik ve demokratik olmayan ülke gruplarıyla ihracat ve ithalat ilişkilerini karşılıklı demokrasi seviyeleriyle açıklamaya çalışmaktadır. 145 ülkeye ait veriler kapsamında panel çekim modeline göre hazırlanan veri seti 1996 ve 2008 yıllarını içermektedir. Ulaşılan bulgulara göre; Türkiye ve ticari ilişkide bulunulan ülkelerin demokrasi seviyeleri karşılıklı olarak ihracat hacmini etkilemede farklı düzeylerde anlamlıdır. En yüksek çekim etkisi demokratik ülkelerle gerçekleşirken, demokrasi seviyesi düştükçe bu etki azalmaktadır. İthalat açısından ise demokratik ülkelerin tek taraflı çekim etkisi dışında anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Genel olarak ise, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Demokrasi, Çekim Modeli

GRAVITY EFFECT OF DEMOCRACIES AMONG TRADE RELATIONS: PANEL GRAVITY MODEL ON TURKEY

ABSTRACT: The aim of this study is to analyse gravity effect of democracies among trade relations. The study which is specific on Turkey, tries to explain Turkey's export and import relations with democratic, partly democratic and nondemocratic country groups with their mutual democracy levels. The data set, prepared according to the panel gravity model of 145 countries covers the years 1996 and 2008. According to the findings attained; democracy levels of Turkey and countries trade relation associated with are significant in different levels in affecting export volume mutually. While the highest gravity effect is with democratic countries, as the level of democracy recedes this effect decreases. In terms of imports, there is no significant result except the unilateral gravity effect of democratic countries. Generally, the democratization process in Turkey is precipitated to increase the import volume with the democratic and developed countries proportionally other countries.

Keywords: Trade, Democracy, Gravity Model

GİRİŞ

Siyasal ideolojiler toplum için uygun görülen politik düzeni açıklamaya çalışan, ortaya koyduğu temel felsefe ekseninde haklılığını ve kendini ortaya çıkarmada çeşitli süreçler, kurumsal düzenlemeler ve programlar sunan inanç sistemleridir. Bu kapsamda toplumun genel görünüşü ve bu toplumun kuruluşunda en temel yöntemlerdir. Siyasal ideolojiler, bir politik düzende değişim, dönüşüm, reform

ya da gelişimin nasıl olacağına ilişkin birbiriyle bağlantılı rasyonel düşüncelerin pratiğe nasıl dönüştürüleceğini ifade ederler. Aynı zamanda, tercih edilen siyasal düzenin gelişiminde veya korunmasında da bir rehber konumundadırlar (Christenson, 1971: 5).

İşte bu açıdan Faşizm, Sosyalizm ve Liberalizm; siyasal, ekonomik ve toplumsal düzen kurma felsefesi olan ideolojiler olarak bireye, topluma ve devlete bakış açılarına göre birbirinden ayrılırlar. Liberalizm, faşizmin her şeyin ölçüsünü belirleme yetkisini devlete verme anlayışına karşı çıkar. Farklı bir açıdan da toplumu bireyin üstünde bir amaç olarak gören sosyalizmi de reddederek bireyi başlı başına bir amaç olarak kabul eder. Bu açıdan liberalizm her yönden bireyi sınırlandıran, kazanmasına gelişmesine ve ilerlemesine engel olan toplum ve devlet baskılarına karşı bireyin yanında yer alır. Bireyi her şeyin temelinde tutması sonucu onun her alanda özgür olmasını sağlamaya çalışır. Toplum ve devleti bu alanları sınırlandıran baskı unsurları olarak değerlendirir. Buna karşılık devletin zorunluluğunu kabul etmekte, toplumsal ilişkilerin kaçınılmazlığını vurgulamakta ve bireyin özgürlüğünün başka bireylerin özgürlüğü sınırına kadar olduğunu da belirtmektedir. Bu onu devlet anlayışı açısından faşizmden, toplum anlayışı açısından sosyalizmden ve birey anlayışı açısından da anarşizmden farklı bir yere oturtmaktadır. Liberalizm, tarihe de bireyin özgürleşmesi ve devletin birey üzerindeki egemenliğinin sınırlanması süreci olarak bakar (Çetin, 2002: 93-94).

Liberalizm merkeze yerleştirdiği insan için, dünyevi konularda önce akli, aklın yetersiz kaldığı alanlarda da gözlem ve deneye dayalı bilimi en temel yol gösterici edinmiştir. Bu yönüyle liberalizm hem ferdiyetçi sosyal bir felsefedir, hem de gerçeğe hakikate akıl-bilimle ulaşılabilirliğini iddia eden rasyonel ve pozitivist bir bilgi felsefedir. Ferdin en temel haklarından biri olarak eşitlik ilkesini esas aldığı için de bütün fertleri eşit kabul etmiş ve hukuk sistemini de bu temel ilkeye göre biçimlendirmiştir. Liberalizm aynı zamanda, hürriyeti ferdin tabii hakkı olarak gören ve dünyevi sistemini hürriyet ilkesi üzerine inşa eden politik bir felsefedir. Özet itibariyle liberalizm fertten, hürriyetten, eşitlikten, akıldan, bilimden yanadır. Başka bir ifade ile ferdiyetçi, hürriyetçi, eşitlikçi, bilimci ve akılcıdır. İktisadi sistemini ise, kutsal saydığı özel mülkiyete dayandırmıştır. Dolayısıyla liberalizm, ferdin doğuştan getirdiği temel haklara saygı duymayan, ifade hürriyetini engelleyen ve emeğiyle kazandığı mülküne zarar veren her türlü otoriteye, doğmaya, önyargıya karşıdır. Bu bakımdan devletten, ferdin önündeki her türlü engelin kaldırmasını ve öngördüğü temel hakların da korumasını ister (Kodaman, 2011: 2-3).

Zaman, mekan, doğa ve insan algısını değiştirerek insanı temel felsefesi içerisinde merkeze alan, rasyonalizmi, bilim-teknik ve parayı da insanın eline veren liberalizmin ekonomik alandaki en büyük etkisi Sanayi Devrimi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1750-1850 yılları arasında gelişen Sanayi Devrimi (*Teknik Devrim*) liberal kapitalizmin oluşup yerleşmesini sağlayacak yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri üzerinde ve doğrultusunda gelişmiştir. Uzun yıllar etkisini devam ettirecek olan kapitalist değişim ve gelişimin aşamalarından biri olan bu devrim, insanı doğaya egemen kılacak, burjuvaziyi iktidara geçirecek, liberal kapitalizmin en önemli sloganı olan "*laissez faire-laissez passer*"i de merkeze yerleştirecektir (Hamitoğulları, 1982: 147-148).

Sanayi devrimi girişimciliğin aileden ayrılması, işbölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Bu toplumsal yapının bireyi de liberal kapitalizmin öngördüğü "*Homo Economicus*"

tur. Sanayi devrimi, ayrıca serbest girişim, özel mülkiyet alanlarındaki gelişmelerle liberalizmin ekonomik bir tabana oturmasına ve kapitalizmin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Çetin, 2002: 88-89). Gelişen liberal kapitalizm ortamında toplumun tüm alanlarında güçlenen burjuvazi de kendini güçlü tutmaya devam ettirecek yönetim sistemlerini de belirlemeye başlamıştır.

Feodal sistemde eksik olan ekonomik değerler zamanla demokratik süreç ve rejimlerin oluşmaya başlamasıyla kapitalizmin etkisi altında toplanmaya ve yapılanmaya başlamıştır. Demokratik rejimlere en iyi alt yapıyı oluşturacak ve onunla en az sorunla çalışabilecek ekonomik sistem kapitalizm olarak öne çıkmıştır. Çünkü özel mülkiyet, kişisel çıkarlar, rekabet ve serbest girişim kapitalist anlayışın olmazsa olmazlarıdır. Bunlara paralel olarak demokrasi kavramının özünde de bireysel hak ve özgürlükler ağırlıklı olarak yer aldığından kapitalizm ile demokrasi mutlak manada uyumlaşmalar da birbirleri açısından vazgeçilemez sistemler olarak algılanmışlardır (Kuşat, 2011: 127-128).

Demokrasi Yunanca'dan gelme bir kelime olup, "*demos*" halk ve "*kratein*" egemen ya da iktidar olmak anlamına gelen iki kelimeden oluşmaktadır. Bu yapıyla demokrasi kelimesi "*halkın yönetimi*" ya da "*çoğunluğun yönetimi*" anlamında kullanılmaktadır. Abraham Lincoln'e göre de demokrasi "*halk tarafından, halk için halkın yönetimi*" olarak tanımlanmaktadır (Becker ve Raveloson, 2008: 4).

Demokrasi; vatandaşların, toplumun, dolayısıyla kendilerinin yönetime katılmasına dayanmakta ve esas olarak toplumun nasıl yönetileceği ile kararların alınma biçimi üzerinde dururken, liberal yaklaşım ise birey ile devlet arasında olması gereken ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak liberalizm ile demokrasi arasında bir sınır çizilmesi çoğu kez mümkün olmamaktadır. Ama nihai anlamda demokrasi, katılma yanında özgürlük ve eşitlik esasına ve bireye dayandığından otoriter bir yönetimle uyum gösteremeyecektir. Yine demokraside bireyin ve özgürlüğün korunması esas olduğundan çoğunluğun istemesi ve desteklemesi halinde bile diğerlerinin haklarına dokunulmayacaktır. Dolayısıyla demokrasi, hiçbir halde sınırsız ve keyfi bir iktidar kullanımı ile uyum göstermemektedir (Demir, 2010: 604). Aksine demokrasi, düşünce özgürlüğü, özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbet dış ticaret gibi hususlarda iktidar gücünün sınırlandırılması konularında liberal (*kapitalist*) anlayışla paralellikler arz etmektedir (Nişancı, 2001: 582).

Liberal anlayış temelde devlet otoritesinden çok fazla hoşlanmaz, ancak liberalizm tamamen bireyci ve sözleşme esaslı olduğundan doğabilecek çatışmaların nihai ve adil çözümünü kendi çıkarlarının dışında, çoğunluğun uzlaşma ve konsensüsünü taşıyan demokratik devlet kararlarında bulur (Wallerstein, 1998: 25). Kısaca söylemek gerekirse, liberal anlayış ekonomik alanda kapitalist düşüncenin, siyasal alanda da demokratikleşmenin gelişmesinde en belirleyici rolü oynamıştır (Albayrak, 1995: 96).

Liberal kapitalizm ve liberal demokrasi arasındaki bu neden sonuç ilişkisi bağlamında; tarihsel süreç, ampirik bulgular ve mantıksal ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalar liberal demokrasinin liberal kapitalizmin ana rahminden doğduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir yandan kapitalizm demokrasinin ana nedenlerinden biri olarak sunulurken, daha geniş bir bakış açısıyla da aslında bu iki sistemin birbirlerini üretip besledikleri şeklindeki görüşlerde yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Bulut, 2003: 71-80). Bu görüşe göre özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerinin hızlanması bu ülkelerdeki ekonomik aktivitelerin artmasını sağlayacaktır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkelerdeki demokrasi seviyesinin artması finansal yatırımların, doğrudan fiziki yatırımların ve serbest dış ticaretin önündeki engelleri azaltarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı artıracacağı görüşü kuvvet kazanmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü demokrasi ile büyüme ve kalkınma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Biz ise bu çalışmada demokrasi ve dış ticaret arasındaki ilişkiler üzerinde durmayı amaçlıyoruz. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde demokrasinin ülkeler arasındaki ticari ilişki ve akımlar üzerinde de olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

Bliss ve Russett (1998), 1962 ve 1989 yılları arası verilere dayanarak yapmış oldukları çalışmada ülkelerdeki demokratik rejimlerin ticaretin önündeki engelleri kaldırdığı ve buna bağlı olarak da uluslararası ticaretin geliştiği sonucuna varmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik 1970 ve 1999 yıllarını kapsayan çalışmalarında Milner ve Kubota (2005), gelişmekte olan ülkelerde son yıllarda görülen demokratikleşme çabalarının bu ülkelerde ticaretin serbestleşmesinde en önemli faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Milner ve Kubota'ya göre gelişmekte olan ülkelerdeki bu demokratikleşme çabaları ticari küreselleşmesinde en önemli itici gücünü oluşturmaktadır.

Benzer çalışmalarıyla Lim ve Decker (2007), çekim modeli kullanarak 1948 ve 1999 yılları arasını kapsayan analizlerinde demokrasi ile ticari ilişkiler açısından pozitif ve kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Küreselleşme sürecinin ülkelerdeki demokratikleşme ve ticari liberalizasyon sürecini hızlandırdığı görüşünden hareketle yapılan çalışmada 1990 öncesi ve sonrasına odaklanılmıştır. 1990'lı yıllardan sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında, demokratikleşme süreçlerinin hızlanmasıyla birlikte ticari ilişkilerin artmaya başladığı yönünde bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Polachek (1997), demokratik ülke grupları arasında işbirliği ilişkilerinin yüksek, buna karşılık çatışma ve anlaşmazlıkların düşük olmasının nedenlerini araştırmıştır. Polachek bunun en önemli nedenini bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin kuvvetli olmasıyla açıklamaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre; demokratik ülke grupları arasında diğerlerine oranla çok yüksek düzeyde ticari ilişkiler mevcuttur. Uluslar arası ticaret yoluyla elde edilen kazanımları kaybetmek istemeyen bu ülkeler daha az çatışmacı ve daha fazla işbirlikçidirler.

Konuya farklı açılımlar kazandıran Kono (2006 ve 2008), çalışmalarında demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere göre çok daha liberal ticaret politikaları uygulandığını ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile Kono'ya göre ülkelerin ticari politikaları demokratik seviyeleriyle yakından ilişkilidir. Kono'ya göre ayrıca demokratik ülkeler ticaretin önündeki engelleri kaldırma eğiliminde iken özellikle tarife dışı engelleri ise artırma eğilimindedirler. Yüksek kalite ve ürün standardı uygulamaları ticari ilişkilerin benzer yapıdaki ülkeler arasında kalıplaşmasına ve gruplaşmasına, buna karşılık demokratik olmayan düşük gelirli ülkelerin ise ticari anlamda dışlanmasına neden olmaktadır.

Morrow ve diğ (1998)'de 1907 ve 1990 yılları arası ticari verilerle yaptıkları analizde demokratik ülkeler arasındaki ticari akımların demokratik olmayan ülkelere oranla çok daha fazla gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Mansfield ve diğ. (2002), iç siyasi koşullar bağlamında ülkeler arasındaki ekonomik işbirlikleri ve anlaşmaların nedenlerini incelemişlerdir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre ülkelerdeki demokrasi seviyeleri yükseldikçe ekonomik yaklaşma ve ticari işbirlikleri ve anlaşmalar artış göstermektedir. Ayrıca çalışmada demokratik ülkelerde demokratik olmayan ülkelere oranla iki kat daha fazla tercihli ticaret düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Mansfield ve diğ (2000), benzer başka bir çalışmalarında demokratik ülkelerin diğer demokratik ülkelerle olan ticari ilişkisinin, demokratik bir ülkenin demokratik olmayan başka ülkelerle kurduğu ticari ilişkiden çok daha kuvvetli olduğunu ispatlamışlardır.

Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde demokrasinin ticari ilişkiler üzerinde olumlu etkilerinin yanında demokratik yapıdaki ülkeler arasındaki olumlu etkiyi demokratik olmayan ülkelere oranla daha da artırdığı görülmektedir. Ayrıca dikkat çekici en önemli nokta; demokrasinin benzer yapıdaki demokratik ülkeler arasında çekim etkisi oluşturarak bu yapıdaki ülkeleri ticari ilişkiler bağlamında gruplaştırdığı diğerlerini ise dışladığıdır. Bu çalışmanın amacı bu sonuçları Türkiye açısından analiz etmektir. Diğer bir ifade ile çalışmada; demokrasilerin karşılıklı çekim etkisi oluşturacağı düşüncesinden hareketle, Türkiye'deki demokrasi seviyesinin artması sonucu yüksek demokratik seviyelere ulaşan gelişmiş ülkelerle olan ticari (*ihracat ve ithalat*) ilişkilerinin ve hacminin artacağı hipotezi sınanacaktır.

METODOLOJİ ve VERİ SETİ

Çalışmanın belirlenen amacı çerçevesinde, yorumlanabilecek bulgulara ulaşılması açısından Panel Çekim Modelinden yararlanılacaktır.

Çekim modeli

Çekim modeli, Newton'un "*Genel Çekim Kanunu*" ndan türetilerek ülkeler arasındaki gerçekleşen ikili ticaretin temel belirleyicilerini açıklamada kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi ilk olarak geliştiren ve uygulayan Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) dir. Bu haliyle model standart çekim modeli olarak adlandırılmaktadır. Daha sonraları ülkeler arasındaki ticareti açıklamada farklı değişkenlerin kullanılmasıyla model geliştirilmeye çalışılmıştır. İlk geliştirme Linneman (1966)'ın çalışmalarıyla başlamıştır. Sonrasında ise Anderson (1979), Bergstrand (1985), Helpman ve Krugman (1985) ve Deardorf (1995)'in çalışmalarıyla model uluslararası ticaret teorileriyle daha uyumlu bir hale getirilmiştir. Geliştirilen bu modeller de genelleştirilmiş çekim modelleri olarak adlandırılmaktadır.

Newton'un çekim kanununa göre, iki cisim birbirlerini kütlelerinin hacimleriyle doğru, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak çekerler. Bu yaklaşımdan hareketle ülkeler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru, aralarındaki uzaklığa bağlı olarak da ters yönlü gelişeceği düşünülür. Buna göre standart çekim modeli aşağıdaki şekliyle formüle edilir:

$$T_{ij} = K * \frac{(Y_i * Y_j)}{U_{ij}} \quad (1)$$

(1). Formülde yer alan T_{ij} iki ülke arasındaki ticaret hacmini, K sabit oranı, Y_i ve Y_j ticari ilişkide bulunan iki ülkenin ekonomik büyüklüğünü (*GSMH*, *GSYİH*, *KBMG*), U_{ij} de ülke başkentlerinin birbirlerine uzaklıklarını göstermektedir. Formülün doğrusal forma dönüştürülmesi için eşitliğin her iki tarafının da logaritması alınır ve denklem aşağıdaki forma dönüştürülür

$$\log T_{ij} = K^* + \alpha \log(Y_i Y_j) - \beta \log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (2)$$

$$\log T_{ij} = K^* + \alpha \log(Y_i Y_j) + \lambda D - \beta \log U_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (3)$$

(2). Denklemin bu formunda K^* , α ve β tahminlenecek parametreleri, ε_{ij} hata terimini ifade etmektedir. Denklemin (3). Formunda yer alan D ise, yapılan çalışmanın amacına bağlı olarak incelenmesi düşünülen değişken ya da değişkenler vektörüdür.

Panel Veri Analizi

Panel veriler kabaca zaman serileri ile yatay kesit verilerin birarada kullanılmasıdır. Diğer bir ifade ile panel veriler, çok sayıdaki kesite bağlı zaman serileri ya da zaman boyutuna sahip olan kesit veriler olarak tanımlanırlar (Greene, 2003: 612). Panel veri analizinde kullanılan veri setinde oluşturulan her bir kesit için eşit zaman uzunlukları mevcutsa dengeli (*balanced*), bazı kesitlerde veri eksikliğine bağlı olarak eşit olmayan zaman uzunlukları mevcutsa bu seriler dengesiz (*unbalanced*) panel veri olarak adlandırılır. Bir panel veri denklemi şu şekilde gösterilebilir:

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + \dots + \beta_{Kit} X_{Kit} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad k = 1, 2, \dots, K$$

(4). Denkleminde yer alan “i” gözleme konu olan ülke, bölge, şehir, sektör, firma ya da tüketicileri, diğer bir ifade ile modelin yatay kesit kısmını, “t” ise modelin zaman serisi kısmını göstermektedir.

Panel veri uygulamasına geçmeden önce uygulamada kullanılan serilerin durağan olup olmadıkları incelenmelidir. Levin, Li ve Chu (LLC) (2002) ile Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testleri serilerdeki birim kök sürecini açıklamada en çok kullanılan testlerdir. Durağanlık testinin yanısıra veri setinin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını taşıyıp taşımadığı da test edilmelidir. Panel veri analizleri için Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) dengesiz (*unbalanced*) veri setlerine kolayca adapte edilebilen bir otokorelasyon test yöntemi geliştirmişlerdir. Bu yöntemde göre eğer bir veri setinde otokorelasyon sorunu mevcutsa değişkenlerin birer geçikmeli değerleri alınır. Gecikmeli veriler sabit etkiler metodu ile çalıştırılarak otokorelasyonun ortadan kalkıp kalkmadığı test edilir. Değişen varsans

sorunun varlığı da Breusch-Pagan testi ile belirlenmeye çalışılır. Tespit edilen değişen varyans sorunu White düzeltme testiyle giderilmeye çalışılır.

Panel veri uygulamalarında ayrıca veri setinin yapısına bağlı olarak temelde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri sabit etkiler (*fixed effects*) diğeri ise rassal etkiler (*random effects*) yöntemidir. Kullanılan veri setinin bu iki yöntemden hangisiyle test edilmesi gerektiği konusu ise Hausman Testi sonuçlarına göre belirlenmektedir.

Veri Seti

Çalışmada kullanılacak olan değişkenler ve bu değişkenlere ait değerlerin elde edildiği veri kaynakları aşağıda yer almaktadır. İlgili değişkenlere ait olan veriler yıllık bazlı olup 1996 ile 2008 yılları arasında kapsamaktadır:

- i) Türkiye'nin çalışma kapsamına alınan ülkelerle gerçekleştirmiş olduğu İhracat ve İthalat verileri Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan¹
- ii) Türkiye ve diğer ülkelerin Nominal GSMH verileri Dünya Bankası¹'ndan,
- iii) Türkiye ve diğer ülkelerin Demokrasi verileri Freedomhouse'dan²
- iv) Türkiye'nin diğer ülke başkentleri arasındaki Uzaklık değerleri Geobytes³ adlı internet sitesinden elde edilmiştir.

MODELİN BELİRLENMESİ VE UYGULAMA

Çalışmanın temel amacı genel olarak ülkelerdeki demokratik seviyelerin ticari ilişkileri arasında bir çekim ya da yakınlaştırma etkisi meydana getirip getirmediğini araştırmaktır. Özelde ise bu durum Türkiye açısından sorgulanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde panel çekim modeli aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir:

$$\ln T_{ijt} = +\beta_1 \ln GSMH_{it} + \beta_2 \ln GSMH_{jt} + \beta_3 \ln DEM_{it} + \beta_4 \ln DEM_{jt} + \beta_5 U_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (5)$$

Modelde yer alan değişkenlere ait açıklamalar ise şu şekildedir:

$\ln T_{ijt}$ = Türkiye ile ilgili diğer ülke arasında gerçekleşen İhracat (İthalat)

$\ln GSMH_{it}$ = Türkiye'nin GSMH büyüklüğü

¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50>

¹ <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?>

² <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>

³ www.geobytes.com/citydistancetool.htm

$\ln GSMH_{jt}$ = İlgili ülkenin GSMH büyüklüğü

$\ln DEM_{it}$ = Türkiye'nin Demokrasi Seviyesi

$\ln DEM_{jt}$ = İlgili Ülkenin Demokrasi Seviyesi

U_{ijt} = Türkiye ile ilgili ülke başkenti arasındaki mesafe (*kuş uçuşu km*)

Modelde kullanılan ihracat ve ithalata ait veriler ABD Doları cinsindedir. Ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle ilgili olarak kullanılacak GSMH verileri Çekim Modeli uygulamalarında ciddi bir tartışma konusudur. Buna göre bir ülkenin ekonomik büyüklüğü nominal, reel ya da satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış GSMH rakamlarıyla ifade edilebilir. Dış ticaret teorik olarak uluslararası piyasalarda oluşan fiyatlar kapsamında gerçekleştiği için satın alma gücü paritesi bu anlamda bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü tam olarak yansıtmayacaktır. Reel olarak hesaplanan GSMH değerleri de bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ve bu değerlerin değişimini gösterir. Bu açıdan çekim modellerinde genelde kabul gören yaklaşım nominal GSMH'nin bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü en doğru şekilde yansıttığıdır (Christie, 2001: 4).

Çalışmada kullanılan Demokrasi verileri Freedom House tarafından yayınlanan “*Politik Haklar*” ve “*Sivil Özgürlükler*”⁴ endekslerinin toplamının ortalaması olarak belirlenmektedir. Freedom House'un politik haklar, sivil özgürlükler ve bu değerlerin elde edilmesinde kullandığı alt endeksler siyasal, kişisel ve ekonomik anlamda demokrasi kavramını en temel biçimde yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile bu endeks ülkelerdeki klasik liberal demokrasi seviyesini yansıtan en iyi endekstir (Blum ve Guimaraes, 2003: 8). Endekse göre “1” ile “2,5” puan arasında yer alan ülkeler Demokratik, “5,5” puana kadar Kısmen Demokratik, “7” puana kadar değer alan ülkeler ise Demokratik Olmayan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada bu değerler “1”e bölünerek kullanılacaktır. Ayrıca çalışmada 1996 ile 2008 yılları ortalamalarına göre ülkeler Demokratik sınıfına göre belirlenecek, analizler her bir sınıfta yer alan ülke grupları için ayrı ayrı değerlendirilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin farklı demokratik seviyelerde yer alan ülkelerle olan ticari ilişkilerinde, demokrasiyle ilgili olarak açıklayıcı bilgiler üretilebileceği düşünülmektedir. Demokrasi değişkeninin gecikmeli etkiler doğuracağı düşüncesinden hareketle çalışmada gecikmeli modellere de yer verilecektir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde modele uygun olarak veri seti hazırlanmıştır. Birim kök testleri sonucunda serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Tahmini genelleştirilmiş en küçük kareler (*Estimated Generalized Last Squares - EGLS*) yöntemiyle de otokorelasyon ve değişen varyans sorunları elimine edilmiştir. Kullanılacak veri setinin panel veri analizinin hangi yöntemine uygun olduğunu belirlemek için ise Hausman Testi yapılması gerekmektedir. Ancak Baltagi (2005)'ya göre

⁴ **POLİTİK HAKLAR:** Seçim Süreci, Siyasi Çoğulculuk ve Katılım, Fonksiyonel Devlet **SİVİL ÖZGÜRLÜKLER:** İfade ve İnanç Özgürlüğü, Derneksel ve Örgütsel Haklar, Hukukun Üstünlüğü, Kişisel Özgürlükler ve Bireysel Haklar alt endekslerinden oluşmaktadır

çalışma kapsamına alınan ülke sayısının yıl sayısından fazla olması ve çekim modelinin ana değişkenlerinden biri olan uzaklığın yıllara göre değişmeyen bir özellik göstermesi sabit etkiler modeli yerine rassal etkiler modelinin tercih edilmesini gerektirmektedir. Bu açıdan tüm uygulamalarda rassal etkiler modeli tercih edilecektir. Çalışma kapsamında yer alan ülkelere ait değişkenlerin bazı yıllarında eksiklikler bulunduğundan panel veri seti dengesiz (*unbalanced*) niteliktedir.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ ve SONUÇ

Analiz sonuçları⁵ yorumlanırken demokrasi değişkenine ait katsayılar hem Türkiye hem de diğer ülkenin toplamı şeklinde, diğer bir ifade ile ticari ilişkinin (*ihracat ya da ithalat*) gerçekleşmesinde hem Türkiye hem de diğer ülke demokrasinin ilgili ticari ilişkinin gerçekleşmesine yaptığı katkı beraber dikkate alınmaktadır. Buradaki amaç kısmi demokratik seviyede olan Türkiye'nin farklı demokratik seviyelerdeki ülkelerle olan ticari ilişkisini demokrasilerin karşılıklı çekim gücü bağlamında açıklamaya çalışmaktır.

İlk analizler ihracat değişkeni açısından yapılmıştır. Buna göre karşılıklı olarak demokrasi seviyelerinin Türkiye'nin ihracat hacmine yaptığı en yüksek katkı demokratik ülkelere, daha sonra sırasıyla kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelere gelmektedir. Aynı analizde gecikmeli modeller göz önüne alındığında Türkiye'nin belirli bir yılda ulaştığı demokrasi artış seviyesinin ihracat hacmine etkisi demokratik ülkelere karşı 2 yıl sonra, kısmi demokratik ülkelere karşı 1 yıl sonra, demokratik olmayan ülkelere karşı ise aynı yıl en yüksek etkiyi göstermiştir. Bu durum tersinden incelendiğinde demokratik ülkelerdeki demokrasi gelişimi aynı yıl, kısmi demokratik ülkelere 2 yıl ve demokratik olmayan ülkelere ise 1 yıl sonra Türkiye'nin ihracat hacmine en yüksek katkıyı yapmışlardır. Demokratik ve kısmi demokratik ülkelere gerçekleşen ihracatta her iki tarafın da demokrasi seviyesi ihracat üzerinde olumlu etkilere sahipken, demokratik olmayan ülkelere gerçekleşen ihracatta genel olarak bu ülkelerdeki demokrasi gelişimi etkili olmuştur. Ayrıca gecikmeli modellerden elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin en geç 2 yıl sonunda demokrasi seviyesini artırma eğiliminde olması gerekmektedir. Bu durum Türkiye'nin ihracatı açısından olumlu etkiler doğuracaktır.

İthalat değişkeni açısından yapılan analizlere bakıldığında, ithalatta sadece demokratik ülkelere yapılan ithalatta demokrasi etkisi tespit edilmiştir. Kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkelere yapılan ithalatta hem Türkiye hem de diğer ülkelerin demokrasi seviyeleri ithalat üzerinde herhangi bir açıklayıcılığa sahip değildir. Demokratik ülkelere yapılan ithalatta ise Türkiye'nin demokratik seviyesi ya da demokratikleşme sürecindeki iyileşmeler bu ithalatı açıklamamaktadır. Analiz sonuçlarına göre, demokratik ülkelere yapılan ithalat diğer faktörler yanında demokratik ülkelerin demokrasileriyle açıklanabilmektedir. Ayrıca, İthalatla ilgili modellerin açıklayıcılık gücü ihracat modellerine oranla daha küçüktür.

Analiz sonuçları çekim modelinin temel değişkenleri olan ekonomik büyüklük ve uzaklık değişkenleri açısından incelendiğinde çekim modelinin temel felsefesine paralellik göstermektedir. Ülke büyüklükleri "t" zamanlı modellere göre katsayı toplamları şeklinde incelendiğinde ülke büyüklükleri

⁵ Panel Çekim Modellerine ait tüm analiz sonuçları Ekler bölümünde sunulmuştur.

toplamının ihracat ve ithalat üzerine etkisi yine demokratik, kısmi demokratik ve demokratik olmayan ülkeler şeklinde sıralanmaktadır.

Panel çekim modeli uygulaması sonucunda elde edilen bulgulara göre genel olarak; ülkelerdeki demokrasi seviyelerinin birbirleri arasındaki ticari ilişkiler üzerinde karşılıklı çekim etkisi bağlamında açıklayıcı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye özelindeki bulgulara göre de Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin demokratik ve gelişmiş ülkelerle olan ihracat hacmini diğer ülkelere oranla çok daha fazla artırmasına neden olacağı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin politik haklar ve sivil özgürlükler yanında ekonomik anlamda da önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, M. (1995). Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C:5, S:18.
- ANDERSON, J.E. (1979) "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation", American Economic Review, 93 (1), 170-192.
- BALTAGI, B. H. (2005), Econometric Analysis of Panel Data, 3rd ed., John Wiley & Sons.
- BECKER P., RAVELOSON J.A. (2008). What is Democracy, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Antananarivo.
- BERGSTRAND, J.H. (1985) "The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence", Review of Economics and Statistics, 67 (3), 474-481.
- BHARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W. (1982). "Serial Correlation and The Fixed Effects Model", The Review of Economic Studies, Vol:49, No: 4, pp. 533-549.
- BLISS, H. ve RUSSETT, B. (1998). "Democratic Trading Partners: The Liberal Connection, 1962–1989", The Journal of Politics, 60 (November): 1126–47.
- BLUM, S. ve GUIMARAES, R (2003); "Do the Poor Need Democracy? Tracing The Debate On Democracy And Pro-Poor Development" ZEF Bonn Zentrum für Entwicklungsforschung Center for Development Research Universität Bonn.
- BULUT, N. (2003). "Kapitalizm-Demokrasi İlişkisi (Demokrasinin Ekonomik Temelleri Üzerine Bir İnceleme)", A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S: 1-2, ss. 69-88.
- CHRISTENSON, R. M. (1971). Ideologies and Modern Politics, Nelson, New York.
- CHRISTIE, E. (2001), "Potential Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach", The wiiw Balcan Observatory, Global Development Network Southeast Europe, Working Papers No. 11.
- ÇETİN, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 3, S:1.

- DEARDORFF, A. V. (1995) “Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?”, NBER Working Paper, No. 5377.
- DEMİR, N. (2010). “Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları”, Ege Akademik Bakış, 10 (2), ss.597-611.
- GRENE, W. H. (2003). *Econometric Analysis*, 5th, Prentice Hall, New Jersey.
- HAMİTOĞULLARI, B. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, No: 508.
- HELPMAN, E., KRUGMAN, P. R. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy*, The MIT Press, Cambridge, London.
- IM, K.S., PESARAN, M.H., SHIN, Y. (2003). “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, Vol: 115, pp:53-74.
- KODAMAN, B. (2011). “Liberal Demokrasinin Zemini”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 23.
- KONO, D. Y. (2008). “Democracy and Trade Discrimination”, *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 4, October 2008, pp. 942–955.
- KONO, D.Y. (2006). “Optimal Obfuscation: Democracy and Trade Policy Transparency”, *American Political Science Review*, Vol. 100, No. 3.
- KUŞAT, N. (2011). “Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi”, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C: 18, S: 1.
- LEVIN ,A., LIN, C.F., CHU, C.S.J. (2002) “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, Vol: 108, pp:1-24.
- LINDEMANN, H. (1966). *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland, Amsterdam.
- LIM, J.J. ve DECKER, J.H. (2007). “Democracy and Trade: An Empirical Study”, *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, No: 6077.
<http://mpa.ub.uni-muenchen.de/6077/>
- MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2002). “Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreement ”,*International Organization*, 56 (3), pp: 477–514.
- MANSFIELD, E. D., MILNER, H. V., ROSENDORF B. P. (2000). “Free to Trade: Democracies, Autocracies, and International Trade” *American Political Science Review*, 94 (2), pp: 305–321.
- MILNER, H. V. ve KUBOTA, K. (2005). “Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries.” *International Organization* 59 (Winter): 107–44.

- MORROW, J.D., SİVERSON, R.M., TABARES, T.E., (1998). “The Political Determinants of International Trade: The Major Powers, 1907–90”, *American Political Science Review*, 92 (3), pp: 649–661.
- NİŞANCI, M. (2001). “Liberal Demokrasi ile Popülist Demokrasi Arasındaki Gerginliğin Ekonomik Nedenleri”, *A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:5, S: 1-4, ss. 579-597.
- POLACHEK, S.W. (1997). “Why Democracies Cooperate More and Fight Less: The Relationship Between International Trade and Cooperation”, *Review of International Economics*, 5(3), pp. 295-309
- PÖYHÖNEN, P. (1963). “A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90, 23-40.
- TINBERGEN, J. (1962). *Shaping The World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York: The Twentieth Century Fund.
- WALLERSTEIN, I. (1998). *Jeopolitik ve Jeokültür*, (Çev: Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.

EK 1: Panel Çekim Modeli Analiz Sonuçları

Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-11,713 ^{***} (2,522)	-7,237 ^{**} (3,004)	-1,839 (3,146)	-18,914 ^{***} (2,505)
lnGSMH _i	0,483 ^{***} (0,088)	0,316 ^{***} (0,114)	0,119 (0,123)	0,874 ^{***} (0,098)
lnGSMH _j	0,913 ^{***} (0,041)	0,913 ^{***} (0,042)	0,916 ^{***} (0,040)	0,934 ^{***} (0,042)
lnDEM _i	1,154 ^{***} (0,223)	1,397 ^{***} (0,269)	1,875 ^{***} (0,286)	-0,117 (0,233)
lnDEM _j	1,358 ^{***} (0,403)	1,165 ^{***} (0,355)	0,797 ^{**} (0,324)	0,934 ^{***} (0,287)
lnU _{ij}	-1,421 ^{***} (0,139)	-1,418 ^{***} (0,140)	-1,432 ^{***} (0,136)	-1,403 ^{***} (0,142)
R ²	0,66	0,66	0,66	0,65
F-istatistik	361,250 (0,000)	359,740 (0,000)	370,472 (0,000)	338,976 (0,000)
F-olasılık	655	655	655	655
Gözlem				

- 1) ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5, %10 düzeyinde anlamlı olduklarını göstermektedir.
- 2) Parantez içindeki değerler değişkenlere ait katsayıların standart hatalarıdır.
- 3) Çalışmada Eviews 6 paket programı kullanılmıştır.

Kısmi Demokratik Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-6,657 ^{**} (3,475)	-0,421 (4,170)	-3,433 (4,502)	-14,339 ^{***} (3,717)
lnGSMH _i	0,562 ^{***} (0,142)	0,287 (0,177)	0,446 ^{**} (0,190)	0,949 ^{***} (0,151)
lnGSMH _j	0,865 ^{***} (0,072)	0,867 ^{***} (0,076)	0,855 ^{***} (0,076)	0,878 ^{***} (0,077)
lnDEM _i	1,296 ^{***} (0,335)	1,787 ^{***} (0,397)	1,297 ^{***} (0,426)	0,071 (0,354)
lnDEM _j	0,484 ^{***} (0,164)	0,529 ^{***} (0,154)	0,655 ^{***} (0,149)	0,348 ^{**} (0,148)
lnU _{ij}	-1,856 ^{***} (0,209)	-1,859 ^{***} (0,208)	-1,874 ^{***} (0,208)	-1,853 ^{***} (0,208)
R ²	0,57	0,57	0,57	0,55
F-istatistik	138,405 (0,000)	141,971 (0,000)	140,889 (0,000)	131,053 (0,000)
F-olasılık	667	667	667	667
Gözlem				

Demokratik Olmayan Ülkelerle İhracat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	0,774 (4,369)	-3,462 (5,309)	-4,574 (5,738)	-2,330 (4,689)
lnGSMH _i	0,300* (0,172)	0,509** (0,212)	0,566** (0,234)	0,467** (0,186)
lnGSMH _j	1,029*** (0,087)	1,038*** (0,088)	1,037*** (0,088)	1,030*** (0,088)
lnDEM _i	1,040** (0,406)	0,235 (0,496)	0,069 (0,529)	0,474 (0,434)
lnDEM _j	0,535** (0,226)	0,665*** (0,222)	0,629*** (0,202)	0,429** (0,193)
lnU _{ij}	-2,340*** (0,313)	-2,334*** (0,313)	-2,329*** (0,314)	-2,332*** (0,314)
R ²	0,55	0,55	0,54	0,54
F-istatistik	121,579	119,729	119,558	118,238
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	541	541	541	541

Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-18,368*** (4,160)	-17,066** (4,996)	-20,525*** (5,312)	-21,807*** (4,095)
lnGSMH _i	0,535*** (0,152)	0,507*** (0,195)	0,643*** (0,213)	0,731*** (0,165)
lnGSMH _j	1,208*** (0,060)	1,206*** (0,061)	1,207*** (0,061)	1,211*** (0,061)
lnDEM _i	-0,209 (0,384)	-0,104 (0,462)	-0,510 (0,492)	-0,861 (0,392)
lnDEM _j	1,586** (0,677)	1,304** (0,594)	1,532*** (0,548)	1,382*** (0,475)
lnU _{ij}	-1,408*** (0,201)	-1,401*** (0,202)	-1,401*** (0,202)	-1,405*** (0,205)
R ²	0,48	0,48	0,48	0,48
F-istatistik	159,150	158,329	159,303	158,044
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	655	655	655	655

Kısmi Demokratik Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-16,955*** (5,606)	-23,412*** (6,891)	-20,964*** (7,471)	-14,281*** (5,898)
lnGSMH _i	0,693*** (0,235)	0,991*** (0,298)	0,868*** (0,322)	0,555** (0,245)
lnGSMH _j	1,252*** (0,111)	1,253*** (0,112)	1,255*** (0,112)	1,245*** (0,112)
lnDEM _i	0,143 (0,558)	-0,671 (0,672)	-0,360 (0,726)	0,503 (0,591)
lnDEM _j	-0,508 (0,296)	-0,406 (0,275)	-0,316 (0,263)	-0,263 (0,260)
lnU _{ij}	-1,665*** (0,294)	-1,665*** (0,296)	-1,675*** (0,296)	-1,675*** (0,295)
R ²	0,34	0,34	0,34	0,34
F-istatistik	65,011	64,842	64,336	64,398
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	667	667	667	667

Demokratik Olmayan Ülkelerle İthalat Analizi				
	t	t-1	t-2	t-3
Sabit	-0,960 (6,604)	-2,990 (7,980)	-16,893* (8,656)	-1,907 (6,945)
lnGSMH _i	0,319 (0,263)	0,414 (0,329)	1,037*** (0,353)	0,390 (0,278)
lnGSMH _j	1,065*** (0,133)	1,068*** (0,133)	1,086*** (0,134)	1,038*** (0,134)
lnDEM _i	0,837 (0,612)	0,336 (0,736)	-1,384 (0,795)	0,386 (0,640)
lnDEM _j	-0,459 (0,351)	0,002 (0,336)	0,342 (0,307)	0,409 (0,295)
lnU _{ij}	-2,177*** (0,465)	-2,188*** (0,464)	-2,181*** (0,468)	-2,230*** (0,471)
R ²	0,33	0,33	0,33	0,33
F-istatistik	48,805	48,060	48,717	48,047
F-olasılık	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Gözlem	541	541	541	541

EK 2: Çalışma Kapsamında Yer Alan Ülkeler

DEMOKRATİK ÜLKELER (51)		KISMİ DEMOKRATİK ÜLKELER (52)		DEMOKRATİK OLMAYAN ÜLKELER (42)	
ABD	Lüksemburg	Arnavutluk	Moldovya	Afganistan	Lübnan
Arjantin	Mali	Bangladeş	Fas	Cezayir	Libya
Avustralya	Malta	Bosna H.	Mozambik	Angola	Maldivler
Avusturya	Hollanda	Burkinafaso	Nepal	Azerbaycan	Moritanya
Bahamalar	Y.Zelanda	Ort Afrika	Nikaragua	Belarus	Umman
Belçika	Norvec	Kolombia	Nijer	Buhutan	Katar
Brezilya	Panama	Komorlar	Nijerya	Brunei	Ruanda
Bulgaristan	Polonya	Kongo	P. Yeni Gine	Burma	Sud. Arab
Kanada	Portekiz	Cibuti	Paraguay	Burundi	Sudan
Şili	Romanya	Etiyopya	Rusya	Kamboçya	Svaziland
Kostarika	Sırbistan	Fiji	Senegal	Kamerun	Suriye
Hırvatistan	Slovakya	Gabon	Seyşeller	Çad	Tacikistan
Çek Cumh	Slovenya	Gambiya	Sierra Leone	Çin	Togo
Danimarka	G. Afrika	Gürcistan	Singapur	Kongo Dem	Tunus
Estonya	G. Kore	Guatemala	Sri Lanka	Mısır	Türkmenistan
Finlandiya	İspanya	Ginebissau	Tanzanya	Ekvator Gin	BAE
Fransa	İsvec	Honduras	Tayland	Eritre	Özbekistan
Almanya	İsviçre	Endonezya	Tonga	Gine	Vietnam
Yunanistan	Tayvan	Ürdün	Uganda	Irak	Zimbabve
İzlanda	İngiltere	Kuveyt	Ukrayna	Kazakistan	Yemen
İrlanda	Uruguay	Kırgızistan	Venezuela	Laos	Pakistan
İsrail	Macaristan	Liberya	Zambya		
İtalya	Meksika	Makedonya	Kenya		
Japonya	Peru	Madagaskar	Ekvator		
Letonya	Filipinler	Malavi	Haiti		
Litvanya		Malezya	Bahreyn		